

PROGRAM ROZBUDOWY USŁUG W GMINACH
O PRZYSPIESZONYM ROZWOJU NA PRZYKŁADZIE
WOJ. POZNAŃSKIEGO

Andrzej Kaczor

Decyzją Prezydium Rządu z września 1978 r. zostały powołane gminy przyspieszonego rozwoju¹. Należą do nich wszystkie gminy tzw. zintegrowane (tj. miasta i gminy mające wspólne rady narodowe). W kraju jest 537 takich jednostek (w województwie poznańskim — 29) oraz po dwie gminy rolnicze w każdym województwie (98 jednostek). Łącznie program przyspieszonego rozwoju obejmuje 635 jednostek administracyjnych stopnia podstawowego. W gminach tych całokształt przedsięwzięć skierowanych na rozwój produkcji i infrastruktury ekonomiczno-społecznej uwzględniono w planach społeczno-gospodarczych na lata 1979-1985. Do końca 1981 r. Prezydium Rządu ma otrzymać wstępną ocenę wykonania i wniosków.

Głównym celem powołania gmin przyspieszonego rozwoju jest intensyfikacja produkcji rolnej i pełne zagospodarowanie rezerw tkwiących w miejscowym rolnictwie. W ekonomice gmin gospodarka żywnościowa jest bowiem podstawowym, a w wielu przypadkach właściwie jedynym kompleksem gospodarczym.

Wynika to z dominacji rolnictwa w ekonomice typowej gminy. Przyspieszenie rozwoju gminnej infrastruktury produkcyjno-usługowej umożliwi wzrost rynkowej produkcji środków spożywczych z surowców, które dotychczas wskutek uciążliwego i wydłużonego transportu lub też braku mocy produkcyjnych przemysłu kluczowego ulegają częściowym stratom. Podejmowanie produkcji opartej na lokalnych źródłach surowcowych powinno przyczynić się do pełniejszego zaspokojenia potrzeb miejscowej ludności.

¹ Przesłanki powołania gmin przyspieszonego rozwoju oraz stojące przed nimi cele i zadania przedstawiamy na podstawie „Wytycznych” (załącznik do Decyzji Prezydium Rządu nr 143/78 z dnia 29.9.1978).

Program przyspieszonego rozwoju ma więc prowadzić do przekształcenia gmin zintegrowanych i wytypowanych gmin rolniczych w kompleksowe ośrodki społeczno-gospodarcze. W jednostkach tych sprawdzone będą lokalne koncepcje rozwojowe (w zróżnicowanych warunkach glebowo-klimatycznych) struktury rolnej, kierunków produkcji oraz wpływ ośrodków miejskich na wzrost produkcji rolniczej. Wyniki tych przedsięwzięć, po odpowiedniej adaptacji, będą w okresie do 1985 r. stopniowo wdrażane we wszystkich gminach.

Doskonalenie działalności gmin zintegrowanych i rolniczych prowadzone będzie równoległe przez:

- przyspieszony rozwój tych jednostek jako kompleksowych ośrodków społeczno-gospodarczych;
- powszechne rozwijanie infrastruktury produkcyjno-usługowej i uprzemysławianie produkcji na terenach gmin zintegrowanych i rolniczych.

Gminy zintegrowane ze względu na istniejącą bazę przemysłową oraz kadre fachową są szczególnie predysponowane do kompleksowego rozwoju. Rozbudowa przetwórstwa rolno-spożywczego, rozwijanie rolniczych usług produkcyjnych oraz usług bytowych dla ludności wpływać będą na zwiększenie produkcji rolniczej.

Gminy rolnicze wytypowane do przyspieszonego rozwoju powinny charakteryzować się:

- korzystniejszą od przeciętnej w województwie strukturą agrarną;
- przewagą gleb o wysokiej kulturze rolnej i występowaniem trwałych użytków zielonych w zwartych kompleksach;
- wyższymi wynikami produkcyjnymi lub co najmniej równymi średniej wojewódzkiej;
- występowaniem gospodarstw specjalistycznych, zespołów rolników indywidualnych, uspołecznionych przedsiębiorstw rolnych;
- dobrą działalnością podstawowych jednostek organizacyjnych obrotu towarowego, obsługi i usług produkcyjnych (GS, SKR, lecznica weterynaryjna, zlewnia mleka, placówka BGŻ);
- dobrymi związkami organizacyjno-produkcyjnymi gospodarki chłopskiej i uspołecznionej w dziedzinie kooperacji, usług itp.

Istotą powyższych kryteriów jest dobór takich gmin, w których nie zajdzie konieczność podejmowania wszystkich podstawowych inwestycji, gdyż praktycznie uniemożliwiłoby to sprawdzenie rozwiązań w ciągu kilku lat, tym bardziej, że według programu w latach 1979-1985 towarowa produkcja rolnicza ma wzrosnąć w wytypowanych jednostkach około 50%.

Osiągnięcie szybkiego tempa przyrostu produkcji rolniczej przy lepszym wykorzystaniu zużywanych środków produkcji wymaga zastosowa-

nia właściwych rozwiązań organizacyjno-produkcyjnych, łączących w silniejszym stopniu współdziałanie wszystkich producentów rolnych i innych jednostek działających w gminach przyspieszonego rozwoju. Dotyczy to zwłaszcza gmin zintegrowanych, gdzie jednostki te występują liczniej. Stąd jako podstawowy kierunek działania w gminach zintegrowanych „Wytyczne” wymieniają rozwój przetwórstwa rolno-spożywczego poprzez modernizację, rozbudowę, a w pojedynczych przypadkach także budowę nowych zakładów produkcyjnych. Warunkiem powyższych przedsięwzięć, jak rozbudowa przetwórnii pasz, suszarni owoców i warzyw, zlewni mleka itp., jest występowanie niezagospodarowanych surowców lokalnych.

Realizacja tych założeń wymaga uruchomienia małych przetwórnii, obliczonych na miejscowy rynek, np. przechowalni owoców i warzyw, małych młynów, kaszarni, olejarni, piekarni. W tym ostatnim przypadku nacisk położony jest na małe piekarnie typu pawilonowego i rzemieślniczego. Piekarnie te powinny również prowadzić działalność usługową na rzecz miejscowej ludności.

Przerób mięsa odbywa się głównie w zakładach przemysłu kluczowego. Jednakże w miarę wzrostu pogłowia zwierząt i związanego z tym wzrostu podaży żywca, modernizacja i rozbudowa lokalnych masarni może przyczynić się do polepszenia miejscowego zaopatrzenia przez pełniejsze wykorzystanie surowca i ograniczenie strat przy transporcie zwierząt i produktów mięsnych.

Środki finansowe na rozbudowę przetwórstwa rolno-spożywczego przewidziane są z funduszu rozwoju przetwórstwa rolno-spożywczego, tworzącego na odrębnych zasadach i regulowanego odrębnym trybem.

Rozwój infrastruktury produkcyjno-usługowej w gminach o przyspieszonym rozwoju wymagać będzie nakładów finansowych oraz zaangażowania mocy wykonawczych głównie — jak wskazują „Wytyczne” — w oparciu o wykorzystanie miejscowych rezerw. Podstawowe zadania pod tym względem przypadają zakładom i grupom remontowo-budowlanym SKR, GS, uspołecznionych gospodarstw rolnych oraz rzemiosłu. W programie rozwoju infrastruktury produkcyjnej powinny być uwzględnione istniejące zdolności produkcyjne, optymalne wielkości małych zakładów przetwórczych, warunki lokalne i efektywność gospodarcza podejmowanych przedsięwzięć. Inwestycje związane z rozbudową infrastruktury produkcyjno-usługowej mogą być podejmowane zarówno w skali jednej, jak i kilku gmin.

Podstawowym zadaniem w gminach rolniczych jest — według „Wytycznych” — ustalenie wiodącego kierunku produkcji rolnej dla gospodarstw, poszczególnych wsi i całej gminy. Kierunki rozwoju produkcji roślinnej i zwierzęcej powinny być podporządkowane wiodącej specjali-

zacji. Od profilu produkcji rolnej powinny zależeć działalność inwestycyjna, wyposażenie w sprzęt i inne środki produkcji oraz przetwórstwo rolno-spożywcze i obsługa, w tym przede wszystkim organizacja zaopatrzenia i skupu.

W ramach gospodarki ziemią, w sposób wyraźny i szybki powinna nastąpić poprawa struktury agrarnej, czego wyrazem będzie rozdysponowanie gruntów PFZ nie tylko uspołecznionym przedsiębiorstwom rolnym, lecz również gospodarstwom specjalistycznym i zespołom rolników indywidualnych, czyli gospodarstwom, które posiadają warunki do uzyskania produkcji towarowej wyższej od przeciętnej.

„Wytyczne” nakładają na jednostki administracyjne i gospodarcze obowiązek przyznania gminom o przyspieszonym rozwoju priorytetu w dostawach na pokrycie potrzeb w zakresie niezbędnych środków produkcji. Powinno też nastąpić przyspieszenie wykonania planowych inwestycji i zwiększenie koncentracji robót.

Usługi produkcyjne dla rolnictwa realizowane będą przez SKR, w skład którego wchodzi:

1. Zakład usług mechanizacyjnych wraz z bazą paliw i smarów, zaspokajający potrzeby własne i gospodarstw indywidualnych.
2. Zakład napraw sprzętu rolniczego, świadczący usługi remontowe również na zewnątrz.
3. Zakład usług chemizacyjnych, dostarczający również wapno ze źródeł lokalnych.
4. Zakład usług remontowo-handlowych i produkcji materiałów budowlanych, zwłaszcza z miejscowych surowców, przygotowujący również dokumentację prawno-projektową inwestycji w gospodarstwach indywidualnych oraz wykonujący prace związane z konserwacją urządzeń wodno-melioracyjnych i współpracujący pod tym względem ściśle ze spółką wodną, której działalność obejmie całość urządzeń melioracyjnych i zmeliorowanych użytków rolnych. Zakład ten, jak widać, ma obejmować szczególnie szeroki profil usług.
5. Zakład organizacyjno-produkcyjny gospodarki paszowej, do którego zadań będzie należeć organizacja wspólnej gospodarki na trwałych użytkach zielonych, organizacja wypasów kwaterowych, kompleksowa mechanizacja gospodarki paszowej, budowa silosów, instalacje wentylatorów do suszenia siana, usługowe suszarnictwo zbóż i zielonek, produkcja mieszanek paszowych itp.

Zespołowe gospodarstwa rolne SKR będą organizowane — co wyraźnie stwierdzają „Wytyczne” Prezydium Rządu — gdy nie będzie możliwości zagospodarowania gruntów przez inne gospodarstwa uspołecznione lub rozwojowe gospodarstwa indywidualne.

Oprócz SKR, współpracę z rolnictwem indywidualnym w dziedzinie

usług produkcyjnych prowadzić będą uspołecznione przedsiębiorstwa gospodarki rolnej. Obok kooperacji produkcyjnej mają one poprzez instruktaż oraz pomoc organizacyjną i techniczną wpływać na poziom i postęp produkcji w gospodarce chłopskiej. W gminach o przewadze gruntów PGR lub RSP przejmą one pełne wykonywanie usług na rzecz rolników indywidualnych.

Kompleksowe zaopatrzenie w środki produkcji rolnej, materiały inwestycyjne, opał, artykuły konsumpcyjne pozostanie polem działania GS „Samopomoc Chłopska”, która poza tym będzie podstawowym organizatorem skupu i przetwórstwa rolno-spożywczego. Równoległe z działalnością SKR, spółdzielczości pracy i rzemiosła, GS będzie prowadzić usługi dla ludności.

W „Wytycznych” podkreślono konieczność organizacji gminnych ośrodków rozrodu zwierząt gospodarskich, nakreślono zadania Wojewódzkiego Ośrodka Postępu Rolniczego i banków spółdzielczych, będących terenowymi placówkami BGŻ. Szczególny nacisk położono na organizowanie zespołów rolników indywidualnych, uzyskiwanie przez gospodarstwa kart specjalistycznych i rozwijanie kooperacji międzysektorowej jako dróg do podnoszenia produkcji rolnej i dochodu rolniczego, zmniejszenia kosztów produkcji i zwiększenia wydajności pracy.

Całością przedsięwzięć związanych z nakreśleniem kierunku rozwoju produkcji i infrastruktury społeczno-ekonomicznej gmin o przyspieszonym rozwoju — jak już zaznaczono — jest ujęty w planie społeczno-gospodarczym na lata 1979-1985. W ramach planu wieloletniego powinny być opracowywane plany roczne, zawierające m. in. konkretne zadania inwestycyjne dla gospodarstw indywidualnych. Dla gmin o przyspieszonym rozwoju „Wytyczne” zalecają opracowanie w pierwszej kolejności planów zagospodarowania przestrzennego, określających centralny ośrodek usługowo-mieszkalny, rozmieszczenie punktów usługowych, zakładów przetwórczych, mieszalni pasz, sieci sklepów, terenów budowlanych oraz zawierających koncepcję rozbudowy infrastruktury technicznej i społecznej, jak również program gospodarki ziemią. Plan zagospodarowania przestrzennego oraz plan społeczno-gospodarczego rozwoju gminy powinny stanowić spójną całość.

1. Horyzont czasowy przywilejów i priorytetów dla gmin przyspieszonego rozwoju jest stosunkowo krótki i kończy się w 1985 r., przy czym już w końcu 1981 r. Prezydium Rządu ma otrzymać od odpowiednich ministrów ocenę wykonania decyzji.

2. Głównym źródłem mocy wykonawczych przy niezbędnych inwestycjach i modernizacjach mają być miejscowe rezerwy, a zasadniczy nacisk położony jest na przetwórstwo rolno-spożywcze. Ma ono być finansowane przez przewidziany odrębny fundusz rozwoju. Przy znanych

napięciach w jednostkach budowlano-remontowych oraz w zaopatrzeniu materiałowym, opieranie się wyłącznie na lokalnych rezerwach wpłynie ograniczająco na możliwość rozwoju infrastruktury produkcyjno-usługowej.

3. Priorytety i przywileje, jakie mają uzyskać gminy przyspieszonego rozwoju w dostawach inwestycyjnych i środków produkcji, będą w praktyce trudne do zrealizowania. W województwie poznańskim np. 54% gmin zaliczonych jest na mocy Decyzji Prezydium Rządu do gmin o przyspieszonym rozwoju, co w poważnym stopniu ogranicza możliwości władz wojewódzkich w manewrowaniu przydziałami i limitami.

4. Aktywizacja produkcyjno-usługowa gmin przyspieszonego rozwoju wymaga rozszerzenia uprawnień koordynacyjnych naczelnika gminy oraz zapewnienia wykonania decyzji w stosunku do instytucji i organizacji działających na jej terenie. Władze gminne muszą mieć ustawową możliwość przełamywania partykularnych interesów występujących niejednokrotnie w jednostkach o różnym podporządkowaniu organizacyjnym.

5. Rozwój usług bytowych potraktowany jest w „Wytycznych” bardzo skrótowo, zwykle w kontekście z zakładanym rozwojem infrastruktury produkcyjnej. Stwierdza się, że SKR, spółdzielczość pracy, rzemiosło i GS prowadzić będą usługi dla ludności. Nie jest przewidziane utworzenie funduszu na finansowanie rozwoju usług, podobnego do funduszu rozwoju przetwórstwa rolno-spożywczego. Rozbudowa usług nastąpić więc może tylko z własnych mocy przerobowych lub też lokalnych rezerw.

W tej sytuacji, przy ogólnym ograniczeniu inwestycji, nie wydaje się realny opracowany w pierwszej połowie lat siedemdziesiątych program rozwoju usług bytowych w opracowaniu o budowę centrum handlowo-usługowego w gminie. Koszt jednostkowy takiego nowo wznoszonego ośrodka można szacować na kilkadziesiąt milionów złotych. Mogą więc one powstać tylko w sporadycznych przypadkach. Biorąc pod uwagę krótki okres do 1985 r., wątpliwe wydaje się, aby takie ośrodki mogły powstać w liczącym się odsetku gmin rolniczych przyspieszonego rozwoju.

Założenia programowe gminnej spółdzielni „Samopomoc Chłopska”, która w ramach sektora uspołecznionego prowadzi na wsi najpoważniejszą działalność w zakresie usług bytowych dla ludności, przewidują następujące formy i kierunki działalności usługowej: 1) wielobranżowy zakład usługowy obejmujący różne usługi, od kowalstwa i stolarstwa po motoryzacyjne, 2) zakład remontowo-budowlany, 3) ekspozyturę WSTW, 4) ośrodek nowoczesna gospodyni, 5) gminny ośrodek usług bytowych (GOUB). Ten ostatni ma obejmować wszystkie usługi nieuciążliwe, punkty przyjęć i zgłoszeń na wykonanie usług, jak i dyspozycję usługami. GOUB przewidziano z reguły jako nową inwestycję stanowiącą podstawę centrum handlowo-usługowego.

W sytuacji zmuszającej przede wszystkim do korzystania z sił i środków miejscowych oraz przy założeniu szybkich efektów pozostaje więc głównie możliwość realizacji pozalimitowych inwestycji usługowych, tj. o koszcie nie przekraczającym 5 mln zł.

Budowanie od podstaw centrów handlowo-usługowych może dotyczyć gmin rolniczych i mniejszych gmin zintegrowanych. W gminach zintegrowanych o wykształconym ośrodku miejskim, zwłaszcza liczącym kilkanaście tysięcy mieszkańców — co szczególnie dotyczy byłych miast powiatowych — lokalizacja usług powstała w sposób niejako historyczny i wszelkie zmiany oraz przekształcenia w tym zakresie należy przedsięwziąć w sposób zindywidualizowany, dostosowując je do miejscowych warunków (tab. 1).

Tabela 1

Usługi w gminach zintegrowanych województwa poznańskiego

Wyszczególnienie	Gmina najmniejsza	Gmina największa	Średnio
Liczba ludności w tys.	4,6	36,5	13,9
Liczba ludności na km ²	54	164	84
Udział mieszkańców miasta w %	30,4	60,6	50,2
Liczba zakładów usługowych ogółem	48	303	119
w tym udział zakładów uspołecznionych w %	8,3	21,5	19,7
Liczba zakładów na 1000 mieszkańców	10,4	8,3	8,5
Liczba zatrudnionych w usługach	77	729	250
w tym udział zatrudnionych w sektorze uspołecznionym w %	13,0	34,8	27,3
Liczba zatrudnionych na 1000 mieszkańców	16,8	20,0	17,9

Źródło: Rocznik Statystyczny województwa poznańskiego, Poznań 1978. Przeliczenia własne.

Dla ilustracji konieczności indywidualnego i zróżnicowanego podejścia do gmin zintegrowanych, a wszystkie one zostały zaliczone do gmin przyspieszonego rozwoju, przytoczymy z województwa poznańskiego przykład sytuacji usługowej w gminach ekstremalnych ze względu na liczbę mieszkańców.

Już sama skala wielkości — rozpiętości 1:6 w liczbie zakładów usługowych i prawie 1:10 w zatrudnieniu — zmusza do zupełnie innego spojrzenia na rozbudowę usług. Gmina o największej liczbie ludności jest byłym miastem powiatowym, spełniającym tradycyjnie już w zakresie usług funkcje regionalne i obsługującym pod tym względem rejon składający się z okolicznych gmin. Stąd też placówki usługowe są tutaj nie

tylko bardziej liczne, ale i większe. Średnie zatrudnienie w zakładzie wynosi 2,4 osoby wobec 1,6 w gminie najmniejszej. Szeroki jest również wachlarz branżowy świadczonych usług. O mocy przerobowej zakładów usługowych można pośrednio wnioskować na podstawie udziału zakładów uspołecznionych i ich pracowników w ogólnej liczbie zakładów usługowych i zatrudnieniu w usługach. Obydwa te wskaźniki kształtują się w największej gminie na ponad dwukrotnie wyższym poziomie.

Jeżeli wziąć pod uwagę, że liczba zakładów, rozmiar zatrudnienia i wielkość obrotów, najczęściej stosowane jako wskaźniki rozwoju usług, są miernikami mimo wszystko zbyt ogólnymi, bowiem nawet w ramach jednej branży usługi różnią się pod względem rodzaju, częstotliwości, czasochłonności, miejsca wykonywania (w warsztacie lub u usługobiorcy), stopnia pilności, użyteczności, zaangażowania środków technicznych i innych cech, które ulegają stałym zmianom. Wszystko to świadczy o trudności sformułowania programu rozbudowy usług i dostosowania form podaży do cech popytu. Stąd też programy muszą być wyraźnie zindywidualizowane i ściśle osadzone w miejscowych realiach.

Zdecydowana większość usług bytowych ma charakter lokalny. Oznacza to, że ich podaż i konsumpcja odbywa się w tym samym miejscu, a przeważnie również w tym samym czasie. Zwłoka w wykonaniu napraw i remontów często powoduje zniszczenie danego dobra lub powiększa koszty przywrócenia jego użyteczności. Usług — w przeciwieństwie do dóbr — nie można magazynować (wykonywać na zapas), a tylko część z nich może być wykonana poza miejscem powstawania potrzeb. Zależnie od rodzaju popytu zakłady usługowe powinny być zlokalizowane w określonej odległości od usługobiorców. Obok łatwej dostępności musi bowiem być spełniony drugi warunek — opłacalność działalności². Dotyczy to zarówno warsztatów rzemieślniczych jak i zakładów uspołecznionych. W tych pierwszych jest to oczywiste, a w sektorze uspołecznionym — jak wykazuje praktyka — wykonywanie na dłuższą metę deficytowej działalności usługowej prowadzi do jej zamierania i z reguły do zmiany profilu działalności.

Statystyka masowa podaje nieliczne dane dotyczące usług w skali gmin, mianowicie, liczbę zakładów usługowych z wyodrębnieniem uspołecznionych oraz wielkość zatrudnienia z identycznym podziałem. Dla gmin brak jest danych dotyczących ilości placówek w poszczególnych branżach oraz wielkości obrotów. Stąd też w szerszej skali próbę oceny kształtujących się obecnie prawidłowości w dziedzinie usług można oprzeć jedynie na fragmentarycznych materiałach.

² H. Graszekiewicz: Rola i miejsce rzemiosła w rozwoju usług. SIB, Poznań 1978 (maszynopis), s. 49.

W zintegrowanych gminach województwa poznańskiego zależność między odsetkiem ludności wiejskiej w gminie a liczbą zakładów usługowych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców, wyrażona współczynnikiem korelacji prostej, wynosi $-0,10$. W stosunku do liczby zatrudnionych w usługach odnośny współczynnik wynosi nawet $-0,42$. Udział ludności wiejskiej jest więc odwrotnie skorelowany z liczbą zakładów i wielkością zatrudnionych w usługach. Badając wielkość współczynników widać, że udział ludności wiejskiej szczególnie ujemnie związany jest z względną wielkością zatrudnienia w usługach. Zjawisko staje się w pełni zrozumiałe na tle korelacji między gęstością zaludnienia a liczbą zakładów i zatrudnieniem w usługach. Odnośnie współczynniki są wysokie i wynoszą $+0,48$ i $+0,69$.

Odsetek ludności wiejskiej w gminach zintegrowanych jest z natury rzeczy skorelowany ujemnie z gęstością zaludnienia. Im wyższy więc udział ludności wiejskiej i tym samym mniejsza gęstość zaludnienia, tym bardziej rozproszony jest popyt i tym mniejsze obroty w przeliczeniu na placówkę usługową. Naturalną bowiem tendencją w usługach jest trend do koncentracji w większych skupiskach ludzkich, co jest zresztą sprawą powszechnie znaną.

Szczególnie wysokie są, przytoczone wyżej, współczynniki korelacji dotyczące zależności między względną wielkością zatrudnienia w usługach. Zrozumiałe jest, że ograniczony i rozproszony popyt określa wielkość zakładu usługowego. Jak już zaznaczono, placówki uspołecznione są większe, lepiej wyposażone technicznie, o wyższym zatrudnieniu, czego dowodem jest daleko wyższy udział zatrudnienia w sektorze uspołecznionym w stosunku do globalnego zatrudnienia w usługach, niż odsetek uspołecznionych placówek w stosunku do ogółu placówek usługowych. Odnośnie wielkości w zintegrowanych gminach województwa poznańskiego wynoszą: $27,3$ i $19,7\%$. Na terenach słabiej zaludnionych rzadszą sieć usług stanowią placówki w większości jednoosobowe, należące przeważnie do rzemiosła indywidualnego.

Zależnie od warunków miejscowych — a warunki te, jak już przedstawiono, są bardzo zróżnicowane nawet w obrębie jednego małego województwa — mogą występować różne koncepcje rozwoju usług. Na przykład:

Organizacja podstawowego zakładu usługowego w gminie będącej punktem ciężenia większego rejonu w połączeniu z siecią punktów przyjęć, zlokalizowanych w siedzibach gmin ościennych, jak również w wybranych wsiach sołeckich. Dodatnią stroną takiego rozwiązania jest koncentracja kosztownej w niektórych usługach aparatury i możliwość specjalizacji kadry. Ujemne cechy dla klienta to przedłużenie okresu naprawy o czas transportu i magazynowania w punkcie przyjęć, a dla usłu-

godawcy konieczność dysponowania środkami transportowymi. Wariant ten nadaje się dla określonych branż usługowych, np. naprawa sprzętu RTV lub zmechanizowanego sprzętu gospodarstwa domowego, i dotyczy właściwie placówek uspołecznionych.

Organizacja w ośrodkach gminnych wielobranżowych zakładów usługowych, zwłaszcza pokrewnych specjalności, w których pracownicy mogliby się w pewnym stopniu wzajemnie zastępować. Placówki te byłyby obliczone na pokrywanie istniejącego popytu oraz wywoływanie i ujawnianie popytu potencjalnego. Zastosowanie tej koncepcji może również dotyczyć niektórych tylko rodzajów usług.

Organizacja obwoźnej formy świadczenia usług. Warunkiem jej rozwoju jest konieczność dysponowania odpowiednimi środkami transportowymi, wyposażonymi w specjalistyczne oprzyrządowanie techniczne, jak również gęsta, o dobrej nawierzchni sieć drogowa.

Rozbudowa rzemiosła indywidualnego. Pamiętać przy tym należy, że jest ono szczególnie uwrażliwione na warunki ekonomiczne i będzie dążyć do lokalizacji w miejscowościach o większym i stałym popycie. Wydaje się również, że dawny obraz rzemieślnika na wsi lub też w małym miasteczku, łączącego działalność usługową z produkcją rolną lub inną formą działalności, odchodzi powoli w przeszłość i raczej dotyczy rzemiosła nierejestrowanego.

W praktyce przytoczone warianty rozwoju usług nie wystąpią w czystej postaci, lecz muszą być dostosowane do lokalnych warunków i branży usługowej (tab. 2).

W gminach rolniczych przyspieszonego rozwoju (władze wojewódzkie wytypowały dwie gminy bardziej rozwinięte) sytuacja w usługach kształ-

Tabela 2

Usługi w dwóch rolniczych gminach przyspieszonego rozwoju województwa poznańskiego

Wyszczególnienie	Gmina I	Gmina II
Liczba ludności w tys.	4,4	6,5
Liczba ludności na km ²	65	49
Liczba zakładów usługowych	29	23
w tym udział zakładów uspołecznionych w %	31,0	8,7
Liczba zakładów na 1000 mieszkańców	6,6	3,5
Liczba zatrudnionych w usługach	49	49
w tym udział zatrudnionych w sektorze uspołecznionym w %	33,6	20,4
Liczba zatrudnionych na 1000 mieszkańców	11,2	7,5

Źródło: jak w tab. 1.

tuje się poniżej średniej dla gmin zintegrowanych, gdzie na 1000 mieszkańców przypada 8,5 zakładu usługowego i 17,9 zatrudnionych.

Jako przyszłościowe rozwiązanie rozwoju usług w gminach tego typu nasuwa się budowa centrów handlowo-usługowych łącznie z gminnym ośrodkiem usług bytowych. Ze względu na ograniczenia inwestycyjne, doraźnym, (ale zgodnym z programem perspektywicznym rozwiązaniem może być wznoszenie pawilonów dla poszczególnych rodzajów usług, które utworzą z czasem centrum usługowe. Szczególna rola urzędu gminy polegałaby tutaj na koordynacji poczynań gestorów branż usługowych, aż do realizacji wspólnych inwestycji. Do wspólnych inwestycji można by również zachęcać rzemiosło indywidualne. Warto zwrócić uwagę, że np. rozwój usług motoryzacyjnych uwzględniany jest w programie działalności GS jak i SKR. Przy obecnym niedorozwoju usług, w tej dziedzinie, nic nie stoi na przeszkodzie, aby w większej gminie zintegrowanej naprawami pojazdów mechanicznych zajmowały się zarówno GS, SKR, spółdzielnie pracy, jak również rzemiosło indywidualne. Jednakże w gminach czysto rolniczych, zwłaszcza o małej liczbie pojazdów mechanicznych, leżących na uboczu od głównych szlaków komunikacyjnych lub też turystyki zmotoryzowanej, charakteryzujących się dodatkowo nie-liczną kadrą fachową, byłaby to niczym nie usprawiedliwiona rozrzutność.

Z dotychczasowych rozważań wynikają następujące wnioski:

- konieczność odrębnego traktowania w ramach gmin przyspieszonego rozwoju gmin zintegrowanych i gmin rolniczych;
- konieczność indywidualnego podejścia do usług, tak w ramach gmin zintegrowanych, jak i gmin rolniczych;
- konieczność ujmowania usług nie globalnie, lecz w ramach chociażby poszczególnych grup pokrewnych pod względem motywacji popytu i organizacji podaży;
- konieczność wzięcia pod uwagę nie tylko ośrodka gminy (miasto lub wieś gminna), lecz potraktowanie gminy przestrzennie, ponieważ niektóre usługi powinny być również rozmieszczone we wsiach sołeckich;
- konieczność uwzględnienia, że w usługach na wsi, zwłaszcza w bytowych, dużą rolę odgrywa rzemiosło indywidualne. Sterowanie nim wymaga uruchomienia odpowiednich dźwigni ekonomicznych kierowanych centralnie, lecz stosowanych w mikroskali przez miejscowe władze administracyjne i samorząd rzemieślniczy.

Dwa pierwsze problemy, potrzeba odrębnego podejścia do gmin zintegrowanych i rolniczych oraz indywidualnego potraktowania każdej gminy, zostały już przedstawione. Z kolei konieczność rozpatrywania usług nie jako działalności jednorodnej, lecz każdego ich rodzaju z osobna, wiąże się z ich przestrzenną alokacją na terenie gminy. Gęstość za-

ludnienia, poziom dochodów, warunki komunikacyjne, obecność rzemiosła nierejestrowanego, tradycja i cały szereg innych czynników będą decydować, czy i jakie rodzaje usług oraz w jakim rozmiarze mogą i powinny być rozbudowane i w jakim stopniu usytuowane poza ośrodkiem gminy. Z reguły, ponieważ usługi są dobrami rynkowymi, wystąpi kompromis pomiędzy opinią klientów (usługi powinny być łatwo dostępne) a ekonomiczną opłacalnością dla usługodawców (możliwość efektywnej alokacji) tak uspołecznionych jak i indywidualnych.

Warto przy tym podkreślić, że przesłanki polityki socjalnej mogą wpływać na zakładanie placówek usługowych na terenie cechującym się ograniczonym popytem, których zadaniem będzie ów popyt wywoływać.

Problematyka sieci usług w wybranych gminach przyspieszonego rozwoju na terenie Wielkopolski będzie tematem opracowania przygotowywanego w SIB w oparciu o badania empiryczne.

Андрей Качор

ПРОГРАММА РАСШИРЕНИЯ УСЛУГ В ГМИНАХ С УСКОРЕННЫМ
РАЗВИТИЕМ НА ПРИМЕРЕ ВОЕВОДСТВА ПОЗНАНЬ

Резюме

В конце 1978 г были созданы гмины (сельсоветы) ускоренного развития с целью повышения сельскохозяйственной продукции и расширения местной инфраструктуры, особенно пищевой промышленности и услуг. Автор анализирует возможности развития услуг и выражает опасение, окажутся ли местные силы и средства достаточными для интенсификации услуг. Одновременно он подчеркивает необходимость индивидуального подхода к каждой гмине и разработки для нее особой программы услуг.

Andrzej Kaczor

PROGRAM OF EXTENSION OF SERVICES IN THE COMMUNES OF
ACCELERATED DEVELOPMENT AS EXEMPLIFIED BY THE POZNAŃ
PROVINCE

Summary

Late in 1978 communes of accelerated development aimed at an increase of the agricultural production and an extension of the local infrastructure, particularly of food industry and services. Possibilities of the development of services are analyzed by the author, who pronounces the anxiety, whether local powers and means proved to be sufficient for the intensification of services. He also draws attention to the necessity of individual approach to every commune and working out for it a separate program of services.